Petar Puhmajer, Vedran Linke
Hrvatski restauratorski zavod

Cinktor župne crkve u Ludbregu

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*
28. 8. 2007.

Ključne riječi: cinktor, cinktura, župna crkva, Ludbreg, barokna arhitektura, proštenjarske crkve
Key Words: 'cinktor', arcaded porch, parish church, Ludbreg, baroque architecture, pilgrimage churches

Konzervatorska istraživanja na cinktoru župne crkve Presvetog Trojstva u Ludbregu ukazala su na četiri faze njegove izgradnje. Prvotno groblje oko crkve je 1721. ograđeno zidom s nišama i puškarnicama, što je prva razvojna faza cinktora. Pedeset godina kasnije na zid je nadograđen trijem sa šezdesetak toskanskih stupova. Klesanje stupova pripisuje se varaždinskom klesaru Josipu Wenigu, a cijeli je zahvat dovršen 1779. godine. S vanjske strane cinktor je dobio žbukanu dekoraciju u vidu lezena koje raščlanjuju plohe, a portali su ukrašeni nišama sa skulpturom. U trećoj je fazi u 19. stoljeću dvostrešni krov cinktora promijenjen u jednostrešni, pri čemu je povišeno vanjsko pročelje, a četvrta faza u 20. stoljeću značila je daljnje intervencije bez arhitektonskih vrijednosti. U svoje dvije prve faze ovaj cinktor imao je karakteristična obilježja proštenjarskog sakralnog sklopa 18. stoljeća, a dovođenjem u kontekst otvorila se mogućnost određivanja tipologije cinktora u okviru barokne arhitekture kontinentalne Hrvatske. Autori nude tipologiju cinktora u dva osnovna oblika, zid i trijem. Ludbreški cinktor u svojoj prvoj fazi spada u skupinu cinktora oblikovanih kao zid oko crkve, ali je nadogradnjom 1771–1779. nastao trijem, čime se može svrstati u skupinu cinktora-trijemova.

Poznato je da su crkve na srednjovjekovnim gradištima često bile okružene opkopima i palisadom. U ratnom vremenu srednjega vijeka one su katkad dodatno utvrđivane kamenim zidovima, kulama i puškarnicama. Crkva se izgradnjom zida štitila kako bi se bolje osigurale relikvije koje su se u njoj čuvale. Zid oko crkve nazivao bi se *cinctura* (od lat. *cingere* – opasati). Pojava trijema uza zid oko crkve karakteristična je za barokno doba, kada su se u nas razvila regionalna hodočasnička (proštenjarska) svetišta. Funkcija trijema bila je, kao što to potvrđuju napisi u vizitacijama, da se u vrijeme hodočašća vjernici mogu skloniti od kiše i zaštititi od sunca. Cinktori se često nisu gradili u vrijeme kad i crkva a pokatkad su i pojedini dijelovi cinktora nastajali u različito vrijeme.

Oko župne crkve sv. Trojstva u Ludbregu izgrađen je u 18. stoljeću velik cinktor koji svojim oblikovanjem čini ovaj sakralni sklop karakterističnim za područje kontinentalne Hrvatske.[1] Usporedba ludbreškog cinktora s drugim cinktorima ukazuje na tipična obilježja, ali i osobitosti njegove arhitekture.

Ludbreg je u antičko doba bio poznat pod imenom *Iovia Botivo*. Prema nekim izvorima, značajno crkveno središte razvilo se u Ludbregu u doba ranog kršćanstva, što bi otvorilo mogućnost pretpostavci da je tu mogla biti biskupija. Djelomična arheološka istraživanja do danas nisu potvrdila ovaj podatak.[2] No, značajno sakralno središte Ludbreg je postao u 15. stoljeću nakon papina priznanja čuda pretvorbe krvi u vino. Iako se to, prema predaji, zbilo u kapeli vlastelinskog dvorca, Ludbreg i njegova župna crkva postali su od tada mjesto hodočašća. Današnja župna crkva sv. Trojstva (sl. 1) građena je uglavnom između 1640. i 1680. godine.[3] Ona nosi elemente ranobaroknog stila, iako u njenim zidovima postoje strukture ranijeg razdoblja. Iznimna značajka crkve je njen trobrodni sustav, vrlo rijedak u to doba u kontinentalnoj Hrvatskoj.[4] Neposredno prije 1700. g., uz južni zid crkve prigrađena je polukružna

1. Župna crkva Presvetog Trojstva s cinktorom u Ludbregu (foto: Vedran Linke) / Parish Church in Ludbreg surrounded by an arcaded porch (photo: Vedran Linke)

kapela Bl. Dj. Marije.[5] Veliki zvonik sred pročelja podignut je u 17. stoljeću, ali je prije 1733. obnovljen te mu je dodana lukovičasta kapa.[6]

Povijesni podaci o cinktoru

U 17. stoljeću oko crkve bilo je groblje.[7] Tada ono nije bilo ograđeno sa svih strana[8] ali jest prema sljedećem zapisu iz 1745. g.[9] Godine 1787. nalazimo groblje »*na pogodnu mjestu nedaleko crkve*«.[10] Istraživanjem povijesnih izvora, ludbreška povjesničarka Marija Winter otkrila je važne podatke o gradnji cinktora.

»*Ugovorom iz 1771. predviđen je popravak starizidina oko crkve a župnik se odvažio na izgradnju novog trijema u koji su uklopljeni stari zidovi. Knez Adam Venceslav Batthyany odobrio je plan i tako je složnim radom župljana uz obilnu pomoć vlastelinstva podignuta cinktura.*«[11]

Vidimo da je na mjestu današnjeg cinktora već ranije postojao zid koji je iskorišten prilikom gradnje trijema. To potvrđuju i konzervatorska istraživanja. Naime, svodovi trijema, kao što ćemo vidjeti, smješteni su disproporcionalno u odnosu na niše u zidu. Zidovi se mogu datirati u rustikalno urezanu godinu 1721. na dovratnicima sjevernog portala. Ti dovratnici očito su pripadali nekom starijem portalu jer je na zaglavnom kamenu istog portala krasopisno urezana godina 1779, koju danas uzimamo kao godinu dovršenja cinktora. Izvori također spominju da su godine 1773. na ludbreškoj crkvi izvođeni klesarski radovi koje je vodio varaždinski klesar Josip Wenig.[12] Budući da je upravo u to vrijeme trajala gradnja cinktora, za koji je trebalo isklesati pedesetak kamenih stupova, možemo pretpostaviti da je ovaj majstor bio uključen u taj posao.

Na jednom prikazu Ludbrega iz 18. stoljeća (sl. 2) vidi se da je crkva okružena cinktorom s portalom na sjeverozapadnoj strani. Nedatirani shematizirani crtež upućuje tek na to da je cinktor u nekom vremenu imao krov skošen prema van, a danas ima nagib prema dvorištu. Ako crtež prikazuje prvotni zid, on je mogao imati jednostrešni krović prema van, a ako pak prikazuje trijem, krovište je svakako bilo dvostrešno, što je slučaj na svim drugim cinktorima s trijemom u Hrvatskoj.

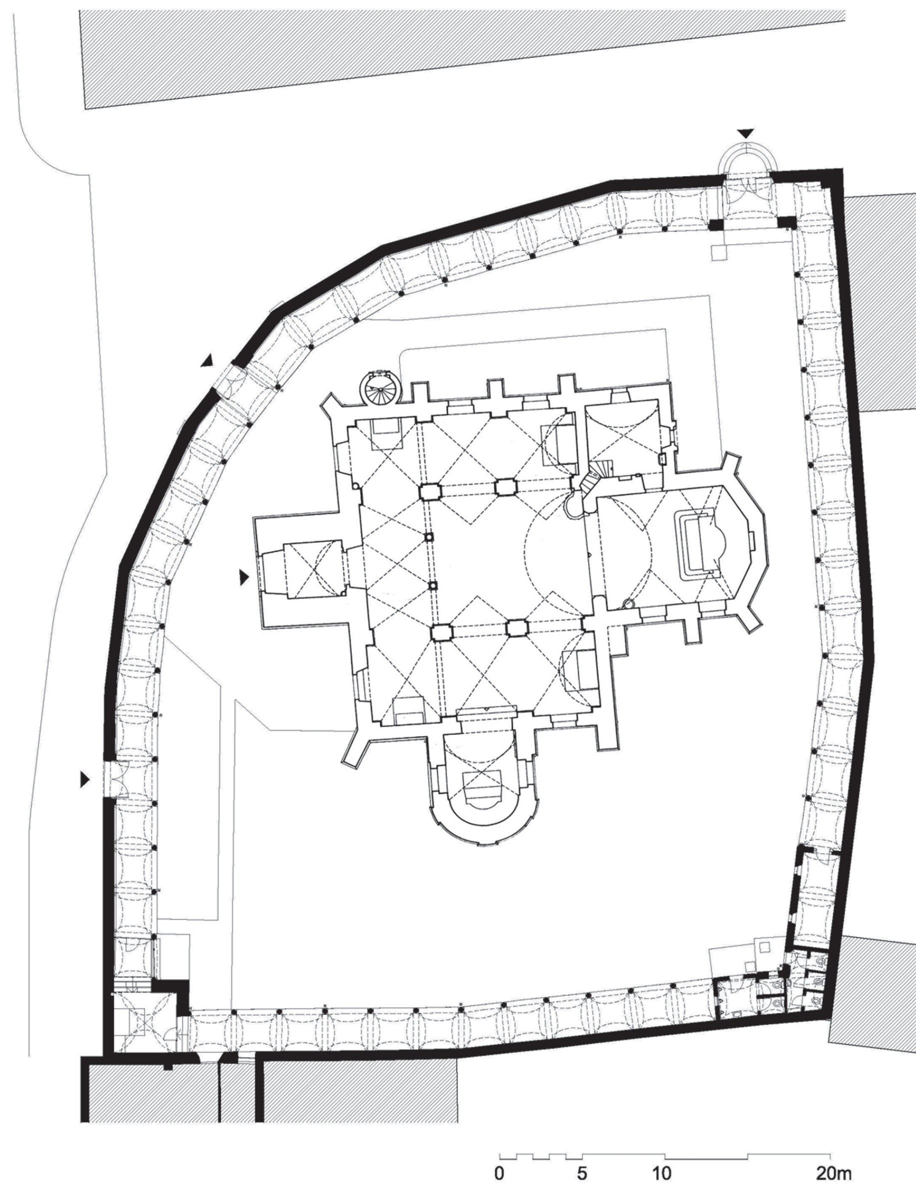
Iz prve polovine 19. stoljeća sačuvan je podatak o postojanju oltara sv. Ladislava koji se nalazio u cinktoru 1841. godine. »*Oltar pak u trijemu dvorišta je sv. Ladislava ima zidanu menzu i dijelom je oslikan, s malim drvenim ostarjelim tabernakulom. Na njemu se služi misa kad je mnogo vjernika. Kad se popravi trošan krov trijema, i ovaj će se oltar obnoviti.*«[13] Od toga vremena do danas izveden je niz manjih intervencija na cinktoru.[14]

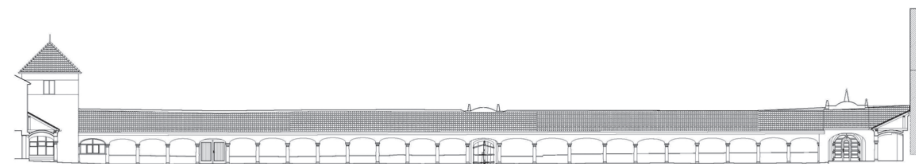
2. Prikaz ludbreške crkve na listu Bratovštine sv. Marije Škapularske iz 18. st. / Drawing of the Ludbreg Church on the document of the Fraternity of St. Mary Škapularska, 18 cent.

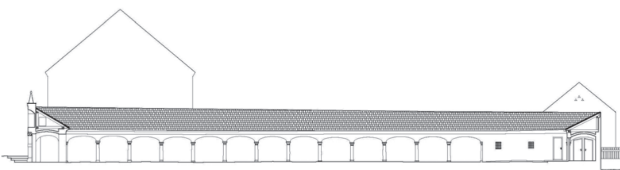
Arhitektonski razvoj cinktora

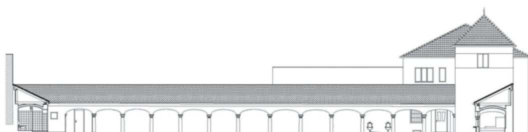
Ludbreški je cinktor koncipiran kao trijem oko crkve (sl. 3) koji se formira u oblik s tri prava kuta na jugozapadu, jugoistoku i sjeverozapadu, te blago izlomljenom linijom zida na sjeverozapadnoj strani. Takvo odstupanje od pravilnog četverokuta možda je vratnik s urezanom godinom 1721. ima interpoliran zaglavni kamen koji nosi vrlo dekorativno isklesanu godinu 1779., a sudeći prema njegovu oblikovanju, kao i onom cjelokupne koncepcije portala, zaključiti je da današnje rješenje potječe iz tog vremena.[17] Na nadvratniku urezan natpis koji zaziva Presveto Trojstvo, upućuje na to da se u niši izvorno mogao nalaziti kip sv. Trojstva.18 Konhalni zaključak niše uklopljen je u plastički istaknut zabat koji se na sredini segmentno uzdiže. Na sredini zabata i odsječcima zida lijevo i desno uza nj, položena su tri mala obeliska s kuglom na vrhu. zaziva

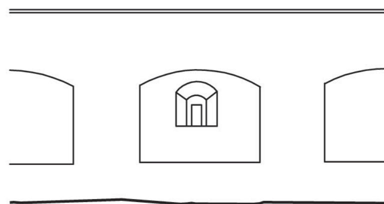
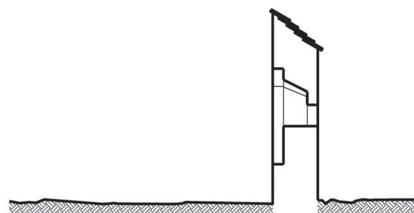
3. Tlocrt cinktora i župne crkve – postojeće stanje (Vedran Linke, d. i. a, Blanda Matica, d. i. a., planoteka IPU) / Ground-floor plan of the Ludbreg church and arcaded porch – present condition (by Vedran Linke, Blanda Matica, Plan Collection of the Institute of Art History)

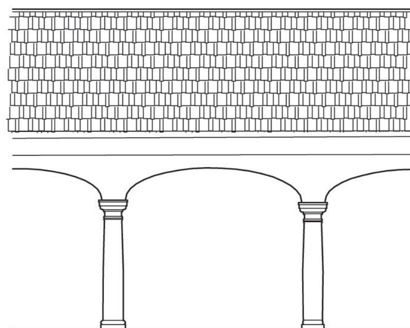
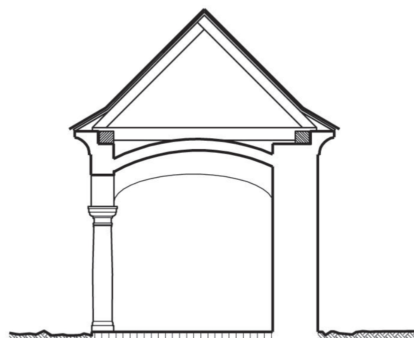

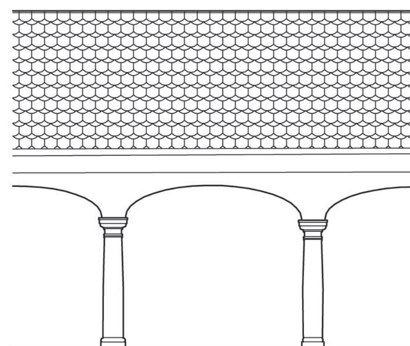
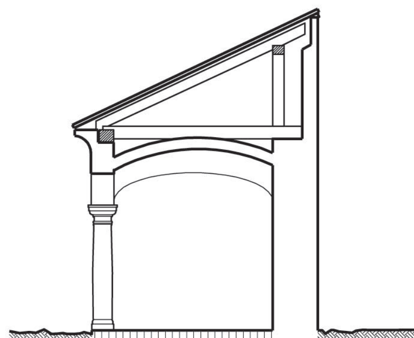
4. Nacrti trijemova s dvorišne strane. Razvijeni plašt (Vedran Linke, d. i. a, Blanda Matica, d. i. a.) / Plans of porches facing the courtyard (drawn by Vedran Linke, Blanda Matica)

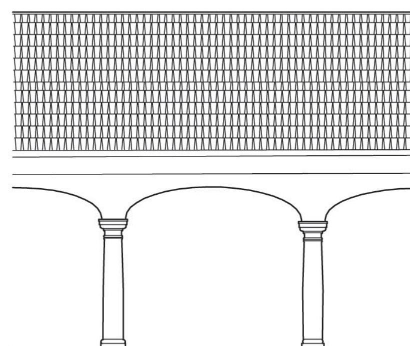
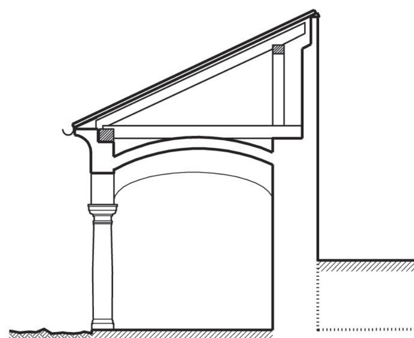
1. prva faza, oko 1721. g.

2. druga faza, oko 1779. g.

3. treća faza, sredina XIX. st.

4. zahvati u XX. st.

5. Razvojne faze ludbreškog cinktora. Istočno krilo / Development phases of the Ludbreg arcaded porch. East wing

6. Niša u trijemu (foto: Petar Puhmajer) / A niche in the porch (photo: Petar Puhmajer)

7. Istočni trijem – stanje nakon radova (foto: Petar Puhmajer) / East wing. Porch after works (photo: Petar Puhmajer)

Izvana se kroz cinktor ulazi na tri mjesta. Prvi ulaz je sa sjeverne strane, kojemu je travej širi od ostalih, a svod učvršćen pravokutnim nosačima iz kojih kameni stupovi vire samo napola, tj. kao polustupovi. Tako se čini da je to u jednoj fazi bio glavni (a možda i jedini) ulaz. Ulaz sa sjeverozapadne strane uži je od sjevernoga, ali je također iz 18. stoljeća, baš kao i južni, danas zazidani portal. Ulaz sa zapadne strane probijen je potkraj 20. stoljeća.

Prostorna organizacija ludbreškog cinktora rezultat je višekratne pregradnje. Povijesnim i konzervatorskim istraživanjima utvrđene su četiri faze u građevinskom razvoju cinktora (sl. 5).

Prva faza (1721. g.)

Oko crkve bio je zid (tada visine oko 250 cm), tlocrtno jednak s današnjom dispozicijom. Zidan je opekom i manjim dijelom lokalnim kamenom lomljencem. S unutarnje strane bio je urešen nizom plitkih, segmentno zaključenih niša, od kojih je svaka treća imala puškarnicu (sl. 6). Budući da su niše smještene asimetrično u odnosu na travejne plohe današnjih svodova, zaključujemo da niše pripadaju toj prvoj fazi izgradnje cinktora.[16] Puškarnice su bile pozicionirane u centru niša i sastojale su se od manje niše sa segmentnim nadvojem koja se konusno sužavala prema unutra, te pravokutnog otvora.

Iz ove faze potječe sjeverni portal u svom bazičnom obliku (kameni dovratnici i lučni zaključak). Na bočnoj je strani njegovog luka slijeva urezana brojka 17, a zdesna 21, čime dobivamo 1721. godinu. Jednostavan portal sastoji se od nadvratnika s bazama zasječenim prema vrhu tako da su zadobili izgled i funkciju kolobrana, te kapitelnih ploča jednostavnog pravokutnog oblika. Nad njima su dovratnici spojeni stiješnjenim segmentnim lukom.

U prvoj je fazi zid očigledno bio obrambenog karaktera, na što upućuju puškarnice. S obzirom na to da se crkva nalazila usred naseljenog mjesta, izvjesno je da razlog utvrđivanja nije mogao biti ratni sukob, već potreba zaštite relikvija u slučaju pljačke ili seljačkih buna.

Druga faza (1771–1779. g.)

Dovršetak druge faze izgradnje datiramo u 1779. godinu, koja je urezana na zaglavne kamenove sjevernog i sjeverozapadnog portala. S dvorišne strane nadograđen je nadsvođeni trijem s arkaturom toskanskih stupova, spojenih segmentnim lukovima (sl. 7). Svodovi trijema izvedeni su u opeci na lučnim pojasnicama kao češke kape.

Cijelo vanjsko pročelje (sl. 8) sjever-zapad dobilo je žbukani ukras. Plohe su izvedene u gruboj zrnatoj žbuci, te razdijeljene stiliziranim trakama i lezenama u glatkoj žbuci. Lezene imaju shematski naznačene kapitele i baze u vidu kružnog odsječka sa svake strane. Na sjevernoj, sjeverozapadnoj i južnoj strani nadograđeni su stari i/ili otvareni novi portali (sl. 9).

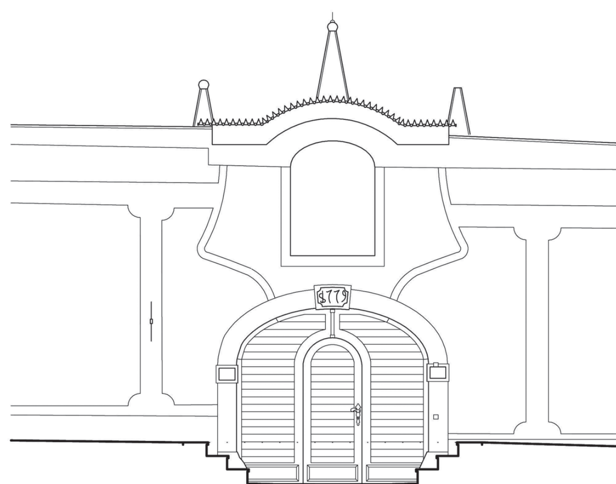
Sjeverni portal (sl. 10) nastao je ukorporiranjem ranijih kamenih okvira u novi portal. Naime, nadvratnik s urezanom godinom 1721. ima interpoliran zaglavni kamen koji nosi vrlo dekorativno isklesanu godinu 1779., a sudeći prema njegovu oblikovanju, kao i onom cjelokupne koncepcije portala, zaključiti je da današnje rješenje potječe iz tog vremena.[17] Na nadvratniku urezan natpis koji zaziva Presveto

8. Sjeverozapadno vanjsko pročelje (Vedran Linke, d.i.a, Blanda Matica, d.i.a.) / North-west facade (drawn by Vedran Linke, Blanda Matica)

9. Nacrt sjevernog i sjeverozapadnog portala (Vedran Linke, d. i. a, Blanda Matica, d. i. a.) / North and north-west portal (drawn by Vedran Linke, Blanda Matica)

LJjevo / Left:
10. Sjeverni portal (foto: Davor Bešvir) / North portal (photo: Davor Bešvir)

11. Sjeverozapadni portal (foto: Davor Bešvir) / North-west portal (photo: Davor Bešvir)

Trojstvo, upućuje na to da se u niši izvorno mogao nalaziti kip sv. Trojstva.[18] Konhalni zaključak niše uklopljen je u plastički istaknut zabat koji se na sredini segmentno uzdiže. Na sredini zabata i odsječcima zida lijevo i desno uza nj, položena su tri mala obeliska s kuglom na vrhu.

Sjeverozapadni portal (sl. 11) konceptualno je sličan, ali oblikovno malo drukčiji. Portalni otvor ima dva nadvratnika s pravokutnom bazom i kapitelima koji na vanjskim plohama imaju urezane rubne linije tvoreći pravokutnik sa zaobljeno zasječenim vrhovima. Segmentni luk zaključen je zaglavnim kamenom u obliku obrnuto postavljene krnje piramide, na kojemu je isklesana godina 1779. Tu je kamen uži nego na sjevernom portalu pa su brojke napisane u dva reda: 17 u gornjem te 79 u donjem. Međutim, krasopisna klesarija brojki na oba portala je identična. Na nadvoju luka i ovoga portala je natpis, možda naknadno prepravljan.[19] Portal je omeđen s dvije naslikane lezene, spojene profiliranim gredom. Iznad nje se uzdižu dvije volute na čijim navojima počiva shematizirani prikaz češera. Volute se jednim krajem izvijaju prema vrhu, gdje se lome i ponovno uvijaju. Između njih je polje sa segmentno zaključenom nišom. Cijela je zona zaključena istaknutim, u sredini povinutim zabatom koji na bočnim stranama ima motiv obeliska, tu bez kugli na vrhu. Nelogičnost u oblikovanju očituje se time da je portal izveden na zasebnoj plohi koja prekida raščlambu zida pilastrima. Ona se možda može tumačiti činjenicom da je ovaj portal probijen naknadno (na njemu nema urezane godine 1721.), ili time da su prilikom recentne obnove nekoretno izvedeni žbukani detalji. Kip Immaculate u niši iznad portala preživio je do danas, barem sudeći prema uklesanom natpisu koji zaziva Mariju. Datira se u godinu dovršenja cinktora 1779.[20]

Južno pročelje cinktora koje gleda u dvorište privatne kuće danas je neožbukano. Na njemu su gotovo cijelom dužinom vidljive tri razine izgradnje zida. Na desnom je dijelu ostatak zazidanoga južnoga portala s nišom (sl. 12), oko kojega su samo dva zazidavanja, bez središnjega.[21]

U istoj građevinskoj fazi cinktor je dobio dvostrešni krov. Pokrov je vjerojatno bio šindra, budući da je do danas zadržan veliki osni razmak rogova krovišta (100 cm) koji je karakterističan za šindru. Niše se u toj fazi zazidane. Najvjerojatniji razlog je taj što su bile smještene disproporcionalno u odnosu na traveje. Naime, osni razmak traveja veći je od razmaka niša za 20 cm, pa je to uzrokovalo vizualno i konstruktivno izmicanje građevnih elemenata.[22] Zazidavanjem niša i gradnjom trijema dokinut je prvotni koncept zida oko crkve i stvoreno je novo arhitektonsko rješenje – trijem s kamenim stupovljem i plastičnom dekoracijom vanjskih pročelja, čime je ludbreški cinktor poprimio svoj današnji izgled.

Sl. 12. Ostatak južnog portala (foto: Petar Puhmajer) / The remains of the south portal (photo: Petar Puhmajer)

13. Kripta ispod zapadnog dijela cinktora (foto: Petar Puhmajer) / The crypt underneath the western section of the porch (photo: Petar Puhmajer)

Treća i četvrta faza (19. i 20. st.)

Treću fazu datiramo u sredinu 19. stoljeća. Tada je krov cinktora promijenjen u jednostrešni s nagibom prema dvorištu. Vanjski je zid povišen, a dotadašnji pokrov od šindre zamijenjen biber-crijepom. U četvrtu fazu ubrajamo niz zahvata izvedenih tijekom 20. stoljeća. Nasipavan je okol-

ni teren uz sjeverni i istočni zid. Zbog izgradnje susjedne kuće, zazidan je južni portal, a probijen zapadni, kako bi poslužio kao dodatni ulaz u vrijeme hodočašća. Taj je ulaz napola presjekao jednu lezenu i polje desno od nje, te nema arhitektonski značaj. Jugoistočni ugao pregrađen je u zatvoreni prostor, vanjska su pročelja prežbukana, a pokrov cinktora zamijenjen utorenim crijepom.[23] Budući da u posljednje dvije faze izvedba detalja nije pratila kvalitetu i izvornost graditeljske supstance 18. stoljeća, barokna je koncepcija cinktora time degradirana.

Kripte ispod cinktora

Ispod zapadnog i južnog dijela cinktora sačuvane su dvije kripte (sl. 13) koje se svojom površinom pružaju poput izduženog podzemnog hodnika u dužini od petnaestak metara. Širine su kao i trijemovi oko 2,30 m, a visine približno 1,5 m, što onemogućuje uspravan hod čovjeka. Zidovi kripti građeni su od opeke, s pojačanjem temelja od pravilno klesanih kamenih blokova ispod vanjskog zida cinktora. Svođenje je plitko bačvasto. Ulaz u zapadnu kriptu bio je izvorno sa sjeverne strane, ali je nakon betoniranja poda u trijemu, otvor uspostavljen s južne strane. U toj je kripti pronađeno mnoštvo ostataka ljudskih kostiju, drvenih lijesova, zatim nešto tkanine i jedna staklena posudica. Svakako se može zaključiti da je kripta nastala prilikom izgradnje trijema 1779. godine, nakon čega se ukopavanja svakako više nisu obavljala oko crkve, već isključivo u kripte. Ispod istočnog dijela cinktora ne postoji kripta, što je utvrđeno tijekom arheoloških istraživanja.

Ludbreg i cinktori kontinentalne Hrvatske

Povijesnim je istraživanjima utvrđen niz cinktora u Hrvatskoj s više ili manje sličnim elementima kao u Ludbregu. Ako cinktor pokušamo definirati kao zidanu graditeljsku strukturu koja okružuje crkvu, otvara se mogućnost uspostave tipologije cinktora na temelju karakterističnih obilježja. Vidimo da se cinktor javlja u dva osnovna oblika. Kao zid i kao trijem. Samo zid oko crkve nalazimo na brojnim primjerima kontinentalne Hrvatske,[24] dok su reprezentativni trijemovi uglavnom oko velikih hodočasničkih, odnosno proštenjarskih crkava (Sv. Marija Jeruzalemska na Trškom vrhu, Sv. Marija Gorska u Loboru, Sv. Tri kralja u Kominu, Sv. Juraj na Bregu u Lopatincu, zavjetna crkva na Vinagori i Sv. Marija Snježna u Kutini). Pokatkad je crkva okružena zidom, a na jednom dijelu zida nalazi se trijem.[25]

Zid kao raniji oblik svakako je rezultat zaštite crkve u fizičkom smislu, pa su tako u nekim slučajevima rađeni jaki obrambeni zidovi s puškarnicama i kulama. To se, među inim može tumačiti čestim seljačkim bunama u hrvatskim krajevima u 18. stoljeću. Na zavjetnoj crkvi sv. Marije na Vinagori koja je položena na vrhu brijega, nalazimo velike kule s puškarnicama i jaki zid s kontraforima.[26] Tako se čini da je uloga zida u neko vrijeme morala biti obrambena. No, na mnogim crkvama zid je relativno nizak, ali ima kule i puškarnice, primjerice onaj uz crkvu sv. Ladislava u Pokupskom. U manje-više mirnodopskom vremenu kasnoga 18. stoljeća, kule su pomalo izgubile svoju obrambenu ulogu te su u njima kasnije redovito smještene kapele u kojima su hodočasnici mogli moliti. Morfologija kula poprimila je barokne oblike žbukanih ukrasa i prozora, a krovovi su pokriveni lukovičastim kapama. Zanimljiva je u nas iznimna pojava tzv. »lažnih« kula na cinktoru crkve sv. Jurja na Bregu u Lopatincu (prije 1779. godine).[27] U te se kule, naime, ne može ući ni s jedne strane, a mali otvori na njima su slijepi. One su potpuno lišene svake funkcije i čine tek dekorativnu kulisu. Uloga kulisnih kula u baroknoj arhitekturi kontinentalne Hrvatske već je ranije uočena te se tumači dvojakom provenijencijom – preuzimanjem elemenata iz ranijih povijesnih razdoblja ili oponašanjem inovativnih rješenja iz velikih centara.[28] V. Marković ističe kako kula u organizaciji cinktora očituje želju za iskazom snage »Božjeg doma« koji pruža sigurnost od ovozemaljskih zala.[29] Tako se kulama na cinktorima može pripisati i simbolička uloga.

Kvalitativno, cinktori su često na razini arhitektonskog oblikovanja crkve. Skromnije crkve imale su masivne zidane arkade, primjerice crkva sv. Marije Snježne u Belcu. Crkve boljeg arhitektonskog rješenja obično su imale arkade s kamenim stupovima. Tlocrtna organizacija takvih crkava pokatkad je rezultat pomno koncipiranog i umjetnički osmišljenog projekta. Takav je primjer crkve sv. Marije Jeruzalemske na Trškom Vrhu koja ima najrazvedeniji cinktor u cijeloj Hrvatskoj (dovršen 1773. g.). Formiran je kao osmerokut, na čijim su kraćim stranama kule pokrivene lukovičastim kapama. Nad glavnim je ulazom cinktor dobio i prvi kat u kojem je smješten svećenički stan, a nasuprot ulaza u crkvu natkriveno je stubište prema Kalvariji.[30] Na Trškom Vrhu izvedena je bogata raščlamba vanjskoga pročelja. Portalni ulazi su prostorno naglašeni kao altane i imaju dekoriranu zabatnu zonu (sl. 14). Njihov karakterističan motiv obrubljujućih voluta ponovit će se na cinktoru u Lopatincu, te na sjeverozapadnom portalu ludbreškog cinktora.[31] U Ludbregu je, doduše, motiv voluta izveden plošno u žbuci, i bez većih arhitektonskih ambicija, ali go-

14. Trški Vrh u Krapini, crkva sv. Marije Jeruzalemske. Portal (foto: Petar Puhmajer) / Trški Vrh at Krapina. Church of St. Mary of Jerusalem. Portal on the arcaded porch (photo: Petar Puhmajer)

15. Trški Vrh u Krapini, crkva sv. Marije Jeruzalemske. Stilizirani pilastri i trake na kuli cinktora (foto: Petar Puhmajer) / Trški Vrh at Krapina. Church of St. Mary of Jerusalem. Pilasters and strips on the facade of the arcaded porch (photo: Petar Puhmajer)

vori o ponavljanju istoga stilskog elementa. U Ludbregu se na volutama javlja i motiv češera, također izveden plošno, oponašajući kamene češere na portalima nekih kuća i dvoraca.[32]

Cijela su vanjska pročelja ludbreškog cinktora razvedena, ali plošna. Artikulirana su urezanim pilastrima koji imaju shematizirane baze i kapitele, a polja između njih obrađena su u gruboj zrnatoj žbuci. Na Trškom su Vrhu polja također izvedena u gruboj žbuci, ali pilastri i lezene nisu urezani već istaknuti (sl. 15). Iako takva koncepcija raščlambe pročelja nije rijetka u 18. stoljeću (vrlo sličan zid s uleknutim pilastrima nalazimo ispred Znikine kurije na Kaptolu 28 u Zagrebu), ne možemo se odreći svih navedenih analogija koje upućuju na to da je cinktor na Trškom Vrhu bio svojevrstan uzor za ludbreški i druge cinktore.

Trijemovi cinktora ponajviše su karakteristični za 18. stoljeće. Iako će varijacija biti u svemu, od oblikovanja njihovih stupova, načina ugaonog spajanja dvaju trijemova, popločenja, oblikovanja i položaja kapela, standard kod njihove izgradnje bile su češke kape, tipično barokni svodovi, koje nalazimo na svim primjerima u Hrvatskoj. Ludbreški cinktor oblikovanjem svojih galerija najviše sliči cinktoru crkve sv. Jurja na Bregu u Lopatincu (sl. 16). Ondje su stupovi, doduše, tanji i niži nego u Ludbregu, a također imaju svoj parnjak u polunosaču u unutarnjem zidu trijema. Stupovi su toskanskog reda i imaju blagi entazis u donjem dijelu. Baze im se sastoje tek od plinte i torusa, a kapiteli imaju zaobljeni ehin i pravokutnu ploču abaka. Unatoč tome što se ovakvo standardizirano rješenje stupovlja ne razlikuje mnogo od istovjetnih galerija brojnih palača i dvoraca kontinentalne Hrvatske, te ni na širem prostoru nije rijetkost, svakako je srodno unutar skupine velikih cinktora-trijemova.[33]

U Ludbregu i još nekim cinktorima nalazimo i plitke, segmentno zaključene niše. Do danas nije razjašnjena njihova izvorna funkcija. Na Trškom Vrhu neke niše imaju nizak parapetni zid pa je na njemu drvena klupa za sjedenje (sl. 17), no u Ludbregu su niše položene visoko pa sigurno nisu bile u toj funkciji. No, na Trškom Vrhu također nalazimo da su niše oslikane slikarijama 19. stoljeća.[34] Možda je

16. Lopatinec, crkva sv. Jurja na Bregu. Trijem cinktora (foto: Petar Puhmajer) / Lopatinec, Church of Sveti Juraj na Bregu. Porch (photo: Petar Puhmajer)

upravo uloga niša bila dekorativna raščlamba unutrašnje strane zida. Konzervatorska istraživanja drugih cinktora vjerojatno bi otvorila nova saznanja i ponudila odgovor na ovo pitanje.

* * *

Ludbreški cinktor svojim obilježjima nepravilnog tlocrta prilagođenom parceli, toskanskim stupovljem, češkim svodovima i dekoriranim portalima, jest karakterističan, ali ujedno i vrlo reprezentativni cinktor 18. stoljeća, te se uklapa u opću arhitektonsku temu proštenjarskih crkava kontinentalne Hrvatske. O cinktorima je u domaćoj literaturi pisano vrlo malo. Ove su se teme dotakli Anđela Horvat, Ljubo Karaman i Đuro Szabo, ali u okviru većih studija šire tematike. Tek nekolicina drugih autora koja je pisala o crkvama osvrće se i na cinktore. Tako su danas potpuno nepoznate datacije izgradnje nekih cinktora. Đuro Szabo spominje da su cinktori u obliku trijema građeni u 18. stoljeću. Koliko nam je zasad poznato, nije sačuvan nijedan cinktor tipa trijem stariji od tog vremena. Na kraju je svakako vrijedno prisjetiti se riječi Ljube Karamana koji je prije više od četrdeset godina kazao kako cinktori sjeverozapadne Hrvatske zaslužuju vlastitu monografsku obradu.[35]

17. Trški Vrh. Niša s klupicom u zidu cinktora (foto: Petar Puhmajer) / Trški Vrh. A niche with the sitting bench in the porch wall (photo: Petar Puhmajer)

BILJEŠKE

1 Za tekst ovog članka djelomično je korišten elaborat Hrvatskog restauratorskog zavoda pod nazivom *Ludbreg. Župna crkva Presvetog Trojstva. Cinktor – istočno krilo. Konzervatorska istraživanja*. I faza, elaborat, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, veljača, 2003. U konzervatorskim istraživanjima sudjelovali su: V. Linke, P. Puhmajer, T. Pleše Blažeković i B. Matica. Arhitektonsko snimanje su obavili arhitekti: A. Krizmanić, V. Linke, N. Mavar, S. Purišić i I. Bobić. Hrvatski restauratorski zavod je 2002. godine započeo projekt obnove cinktora koji je obuhvatio konzervatorska istraživanja preliminarnog karaktera, izradu nacrta postojećeg stanja te drenažu istočnog krila. Za istočno su krilo izvedena konzervatorska i arheološka istraživanja i ono je potom u cijelosti obnovljeno. Godine 2006. nastavljeni su radovi na sjeverozapadnom i južnom krilu.

2 Prilikom iskopavanja ispod istočnog trijema cinktora, pronađena su tek dva antička zida. T. PLEŠE BLAŽEKOVIĆ, *Cinktor župne crkve Presvetoga Trojstva u Ludbregu – rezultati arheološkog nadzora*, »Obavijesti / Hrvatsko arheološko društvo«, 1, Zagreb, 2003, str. 163 i 168–169.

3 K. HORVAT LEVAJ, *Sakralna arhitektura*, u: *Umjetnička topografija Hrvatske. Ludbreg – Ludbreška Podravina*, Zagreb, 1997, str. 127.

4 K. HORVAT LEVAJ, n. dj., str. 127.

5 Uprava za zaštitu kulturne baštine, *Kanonske vizitacije – Ludbreg*, god. 1700, protokol 91/III, str. 55.

6 *Kanonske vizitacije – Ludbreg*, god. 1733, protokol 90/VI, str. 151.

7 Podatke o cinktoru nalazimo u literaturi i kanonskim vizitacijama koje su djelomično prevedene i i obrađene, a nalaze se u dokumentaciji Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu (preveo: Anđelko BADURINA). Tijekom ovih istraživanja koristili smo se istovjetnom dokumentacijom koja se čuva u Upravi za zaštitu kulturne baštine u Zagrebu.

8 *Kanonske vizitacije – Ludbreg*, god. 1680, protokol 90/II, str. 25.

9 *Kanonske vizitacije – Ludbreg*, god. 1745, protokol 95/VII, str. 68.

10 *Kanonske vizitacije – Ludbreg*, god. 1787, protokol 99/XI, str. 47.

11 M. WINTER, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, Ludbreg, 2000, str. 41. Time je korigiran podatak da izvori spominju cinktor tek 1783. Usp. D. BARIČEVIĆ, *Kiparstvo od XVII. do XIX. stoljeća*, u: *Umjetnička topografija Hrvatske. Ludbreg – Ludbreška Podravina*, Zagreb, 1997, str. 157.

12 I. LENTIĆ KUGLI, *Varaždinski klesari*, u: »Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske«, 3–4, Zagreb, 1974, str. 47.

13 *Kanonske vizitacije – Ludbreg*, god. 1841, protokol 103/XVb, str. 444. Taj se oltar možda nalazio u kapeli u jugozapadnom uglu cinktora.

14 Godine 1956. »*zidana ograda oko župske crkve s arkadom u duljini od 150 m podzidana i dva puta oličena te je uklonjeno staro spremište za crkvene predmete i sagrađeno novo.*« – M. WINTER, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, Ludbreg, 2000, str. 95. Zabilješka potvrđena kanonskom vizitacijom 1963. kaže: *Istočni ulaz u crkvenu cinkturu, uslijed podizanja nivoa ulice, postao je nemoguć i trebat će ga zatvoriti te otvoriti novi ulaz sa zapadne strane. Vrata na glavnom ulazu u cinkturu su dotrajala i treba ih zamijeniti novima. Stalno, a osobito za vrijeme proštenja, osjeća se potreba zahoda u cinkturi. Tako bi okoliš crkve postao dostojniji svetog mjesta. Nije nam poznato što je od ovih radova učinjeno u vremenu nakon toga. Kanonička vizita 1968. kaže da »Konzervatorski zavod nije dozvolio sagraditi nova vrata u cinkturu tako da za vrijeme većeg posjeta crkvi ima poteškoća na ulazu*«. Ovo, dakle, ukazuje da je zapadni ulaz probijen nakon toga vremena. *Spomenica župe Ludbreg*, str. 170–173. Dodajmo još ovome da je godine 1973. na kapelu na jugozapadnoj strani cinktora nadograđen kat.

15 Jugoistočni ugao zaprema sklop sanitarija koji nije bio obuhvaćen istraživanjima te je teže razaznati njegovu izvornu dispoziciju. No, s obzirom na sačuvane češke svodove na tom dijelu, vjerojatno je prostor bio identičan kao kod sjevernog i sjeverozapadnog ulaza.

16 Naime, svodne se pojasnice uzdižu iznad nadvoja niša, a ne na zidu između njih, što govori u prilog tome da su svodovi zidani kad je već postojao zid s nišama. Donji rub niša je na visini od oko 60 cm, a dubina im je zapravo širina jedne opeke (15 cm).

17 Natpis kaže: SUMMUS HONOS PATRI / NATO ET TIBI SPIRITUS ALME / UNIQVE ET TRINO / GLORIA SUMMA DEO U prijevodu se dobiva tekst: *Čast ocu svevišnjemu, sinu i tebi blagi duše, i najveća slava jednom i trojstvenom (=trojednom) Bogu*. Prijevod: Šime Demo.

18 Do 2001. godine stajao kip sv. Florijana s pila sv. Trojstva na središnjem ludbreškom trgu. Kada je pil rekonstruiran, sv. Florijan je vraćen na pil, a na njegovo mjesto je današnji župnik postavio kip Tužnoga Krista iz neke druge crkve. Informacija župnika Josipa Đurkana.

19 AFFLICTIS MISERIS SPES / VITA SALUSQUE MARIA / SOLAMEN ESTO MOLESTIS / DULCE LEVAMEN AMEN. *Marijo – nado, živote i spasu nevoljnima i bijednima, budi utjeha u nevoljama i slatko olakšanje. Amen*. Preveo: Šime Demo. Tekst kao da je prepravljan. Lijevo i desno od zaglavnog kamena naknadno su umetnuti drugi blokovi.

20 D. BARIČEVIĆ, *Kiparstvo od XVII. do XIX. stoljeća*, u: *Umjetnička topografija Hrvatske. Ludbreg – Ludbreška Podravina*, Zagreb, 1997, str. 151.

21 Teško je zaključiti kada se točno prezidavalo, ali sve navodi na zaključak da je najniža razina iz doba izgradnje prvotnoga zida 1721. godine, druga iz vremena gradnje trijema 1779. godine. Treća, odnosno najviša, svakako je nastala nakon što je dvostrešni krov promijenjen u jednostrešni. Niša portala je u 19. ili 20. stoljeću obrubljena profilacijama, a konha joj je oslikana u plavo sa zlatnim zvjezdicama i radijalno naslikanim bijelim trakama. Ovaj ukras potječe s kraja 19. ili početka 20. stoljeća.

22 Na zidovima i svodovima mjestimično su otvorene slikarske sonde. Ustanovljeno je da su zidovi i svod izvorno bili bojeni u bijelu boju, a tek su u 19. stoljeću mjestimično ukrašeni jednostavnom slikarijom biljnih ukrasa u plavoj i crvenkastosmeđoj boji. Također su na kamenim stupovima pronađeni vrlo mali tragovi bijele boje. Budući da stupovi i drugi kameni elementi na zgradama kontinentalne Hrvatske gotovo nikad nisu bili ostavljeni u boji kamena, već su bili preličeni raznim bojama, samo jedan sačuvani sloj naliča na ludbreškim stupovima ukazuje na činjenicu da su nalići sastrugani prilikom jedne od obnova. U nišama nisu pronađeni tragovi oslika, kao što to nalazimo kod nekih drugih cinktora.

23 Betonski pod trijema potječe iz 1962. godine. Izvorno je možda u nekom vremenu trijem bio popločan opekom jer je u zazidanoj prostoriji u jugoistočnom dijelu ispod razine poda pronađeno nekoliko složenih opeka.

24 Među inim, zid nalazimo oko crkve sv. Ladislava u Pokupskom, crkve sv. Marije Snježne u Volavju, crkve u Gori pokraj Petrinje, u Pisarovinskoj Jamnici, u Donjoj Voći te na staroj župnoj crkvi u Velikoj Gorici prije Bolléove restauracije.

25 To je slučaj u crkvi sv. Marije Snježne u Belcu, župnoj crkvi u Biškupcu i župnoj crkvi u Nedelišću.

26 O dataciji crkve i cinktora upućuje tek jedan jedini podatak Đure Szabe da je župa Vinagora osnovana 1780. godine. Đ. SZABO, *Kroz Hrvatsko zagorje*, 1939, str. 39. Podatak iz drugog Szabinog djela da je župa osnovana tek 1870. očito je tiskarska greška. Usp. Đ. SZABO, *Spomenici kotara Klanjec i Pregrada*, Zagreb, 1911, str. 232.

27 A. HORVAT, *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međumurju*, Zagreb, 1956, str. 116.

28 V. MARKOVIĆ, Barokni dvorci Hrvatskog zagorja, Zagreb, 1995, str. 114.

29 V. MARKOVIĆ, n. dj., str. 114.

30 Sudeći po natpisu na cinktoru, cijeli kompleks s oslikom dovršen je 1773. godine. Đ. SZABO, *Spomenici kotara Krapina i Zlatar*, u: »Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva«, XII, Zagreb, 1912, str. 162.

31 Portal s volutama je česta srednjoeuropska arhitektonska tema, u nas najranije datirana 1764. godine na palači Patačić u Varaždinu.

32 Motiv češera na portalu nalazimo na kući Letinec u Uskoj 7 u Varaždinu, Kovačevićevoj kuriji na Kaptolu 8 u Zagrebu te na dvorcu Jalžabet u Hrvatskom zagorju.

33 Sličnost s Lopatincem je i opečno popločenje cinktora, na što upućuju i konzervatorska istraživanja ludbreškog cinktora. To bi bio drugi takav zabilježeni slučaj u nas. U drugim cinktorima popločenje je kameno ili zemljano, osim u slučajevima devastiranih prostora.

34 Prostor trijemova redovito su ispunjavale drvene ispovjedaonice te poneki oltar. Istraživanja su pokazala da su tijekom vremena gotovo u svim cinktorima bili izgrađeni zahodi za vjernike tijekom hodočašća. Neki od tih zahoda potječu iz ranog vremena (18. i 19 stoljeće).

35 Lj. KARAMAN, *O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva*, Zagreb, 1963, str. 208.

IZVORI I LITERATURA

Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb, Kanonske vizitacije – Ludbreg
(izvorna prevedena dokumentacija u Institutu za povijest umjetnosti, prijevod: Anđelko Badurina)

Župni ured Ludbreg, *Spomenica župe Ludbreg*

D. BARIČEVIĆ, *Kiparstvo od XVII. do XIX. stoljeća*, u: *Umjetnička topografija Hrvatske. Ludbreg – Ludbreška Podravina*, Zagreb, 1997.

A. HORVAT, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, u: *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982.

A. HORVAT, *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti* u Međumurju, Zagreb, 1956.

K, HORVAT LEVAJ, *Sakralna arhitektura*, u: *Umjetnička topografija Hrvatske. Ludbreg – Ludbreška Podravina*, Zagreb, 1997.

K. HORVAT LEVAJ, *Župna crkva Presvetog Trojstva*, u: *Graditeljska baština i umjetnički inventar, Umjetnička topografija Hrvatske. Ludbreg – Ludbreška Podravina*, Zagreb, 1997.

LJ. KARAMAN, *O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva*, Zagreb, 1963.

I. LENTIĆ KUGLI, *Varaždinski klesari*, »Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske«, 3–4, Zagreb, 1974.

V. MARKOVIĆ, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, Zagreb, 1995.

T. PLEŠE BLAŽEKOVIĆ, *Cinktor župne crkve Presvetoga Trojstva u Ludbregu – rezultati arheološkog nadzora*, »Obavijesti / Hrvatsko arheološko društvo«, 1, Zagreb, 2003, str. 163–170.

Đ. SZABO, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb, 1939.

Đ. SZABO, *Spomenici kotara Ivanec*, »Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva«, XIV, Zagreb, 1919.

Đ. SZABO, *Spomenici kotara Klanjec i Pregrada*, Zagreb, 1911.

Đ. SZABO, *Spomenici kotara Krapina i Zlatar*, »Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva«, XII, Zagreb, 1912.

M. WINTER, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, Ludbreg, 2000.

Summary

Petar Puhmajer, Vedran Linke
The Arcaded Porch Surrounding the Parish Church in Ludbreg

The mason structure surrounding an 18th century church in the mainland Croatia is called 'cinktor'. In the early period it was built as a wall to protect the church from the frequent peasant rebellions. Later it was shaped as an arcaded porch to provide shelter for pilgrims in case of rain or hot weather. The authors of the text offered a typology of this structure based on its dual architectural form: a wall or an arcaded porch. The conservation research has given insight into the history of the arcaded structure around the parish church of the Holy Trinity in Ludbreg. The Ludbreg 'cinktor' was first built in 1721 as a wall, with niches and gun-holes. It was then rebuilt in 1779 with an adjacent porch with sixty columns of Tuscan order. The carving of the columns is attributed to the Varaždin stone-mason Josip Wenig. The Ludbreg arcaded porch is a characteristic building of the baroque pilgrimage complex in the northern Croatia. By defining its construction phases, the authors have determined both architectural types in the history of this building.